

Donald Broady

DET SVENSKA KANONUNDERSKOTTET

Det är anmärkningsvärt att vi i Sverige inte på länge haft någon stor offentlig debatt om skolans kanon liknande den som rasat i många andra länder. Ove Korsgaard ger exempel från Danmark men också från USA och Norge. Även i den svenska skolan är kanoner föga märkbara. I skolpolitiken förekommer de inte alls. Hur kan det komma sig? Är Sverige unikt? Ja, åtminstone extremt, tror jag.

SKOLANS INDIVIDCENTRERADE "TERAPEUTISKA LOGIK"

Själv fick jag upp ögonen för Sveriges egenart tack vare ung sociologistudent från Bologna som jag samarbetade med i mitten av 1990-talet, Piero Colla. Han var då inskriven som doktorand vid *École des Hautes Études en Sciences Sociales* i Paris men skrev på en avhandling om svenska skolreformer och svensk stadsplanering under perioden från andra världskriget till 1975. Skälet till att Piero lärt sig läsa svenska och fördjupade sig i hekatomber av utredningstexter, promemorior och propositioner var att han uppfattade svenskarnas hållning till kulturarvet som så häpnadsväckande exotisk. Hemifrån var han van vid att man yvs över – eller åtminstone uppmärksammar – historien helt enkelt för att den inträffat. Det räcker. Gamla byggnader i stadskärnorna är intressanta för att de är gamla. Oavsett vad vi i dag tycker om betydande historiska personligheter så förtjänar de på grund av sin betydenhet att stå staty på torget och att figurera i skolundervisningen. Så är det nästan överallt i Europa, menade Piero. Men i Sverige tillerkändes det förflutnas minnesmärken värde enbart i den mån som de bidrog till att göra dagens och morgondagens medborgare sundare och mer rättänkande. Dessutom fann Piero i den svenska skolans officiella retorik exotisk med dess individcentrerade "terapeutiska logik".

Saken kan uttryckas så att det under efterkrigstiden saknats en tydlig kanon i den svenska skolan – eller åtminstone i skolpolitiken (åtskilligt av undervisningen har säkerligen vilat på sediment från gångna tiders kanoner). Den skönlitterära kanonen har vittrat sönder, oförenlig som är med den den nämnda individcentreringen som innebär att läsandet rättfärdigas med att eleven skall bearbeta sina egna upplevelser och sin egen situation. Ingen annan kanon har tagit över. Visst existerar "doxa" i skolans värld, det vill säga tänkesätt som framstår som höjda ovan all diskussion. Vissa av dessa icke ifrågasättbara föreställningar sammanfaller i sina officiella utmyntningar med det uppdrag som politiker och administratörer givit åt skolan att verka för mångfald och jämställdhet och mot kränkningar och främlingsfientlighet och så vidare ("skolans värdegrund" har blivit den sammanfattande benämningen vars uppkomst Ulf P Lundgren reder ut på annat ställe i detta nummer av *Ord&Bild*). Och det finns allmänt omfattade föreställningar om skolmässig excellens som sätter sin prägel på hela skolsystemet. Men när man talar om en kanon brukar man avse något mer än blotta förekomsten av sådana värden. Man brukar mena något mer sammanhållet och uttalat, "ett rättesnöre för vad som är samhällets grundläggande värden", en "miniatyrutgåva av kulturen", för att citera Korsgaards definitioner. Oftast menas med kanon just sådant som Korsgaard ger exempel på, nämligen en uppsättning texter eller andra artefakter som tjänar som gemensamma referenspunkter vilka alla berörda förutsätts vara bekanta med, ge sitt bifall åt eller ta avstånd från – men under alla omständigheter förhålla sig till. Kanoner i den meningen existerar knappast i den svenska skolan.

Korsgaard hävdar att varje samhälle behöver en kanon. Rättesnören javisst, men jag tror att rättesnören i skriven form sällan är de viktigaste. Praktiker och vanor, tänkesätt och talesätt torde som regel vara mer verkningsfulla. Inte heller är jag övertygad om att just skolan alltid och överallt är den främsta leverantören av rättesnören. Här finns det gott om konkurrerande inrättningar: familjerna, massmedierna, näringslivet, politikens och administrationens fält, olika kulturella fält.

SKOLA I HÄNDERNA PÅ MEDELKLASSEN

Låt mig pröva en förklaring till varför kanoner varit så undanskymda i svensk skola och skoldebatt. Det blir en sociologisk förklaring. Korsgaards exposé över idéernas och texternas historia i Danmark är tankeväckande, men berättar med mitt sätt att se ändå bara halva historien. Den andra halvan är de sociala sammanhangen. Min hypotes är kort sagt att det svenska skolsystemet under de senaste decennierna varit i händerna på medelklasserna. De översta samhällsskikten har inte kontrollerat skolan och därför lagt ned stor möda på sina barns fostran, forslat dem till flöjtktioner och idrottsträning eller givit dem ett halvår i USA under gymnasieåren och så vidare – det vill säga på alla sätt och vis bemödat sig om att begränsa skolans inflytande över avkomman. Detta till skillnad från många andra länder där skolsystemet dominerats av överklassen och de övre medelklasserna, vars kulturella fraktioner förmått tvinga fram – eller åtminstone orsakat rabalder genom att kräva – samlande kanoner som fungerar som riksligare när det gäller definitionen på skolmässig briljans. Innehållet kan skifta och olika slag av kanoner kan överlappa varandra. Där finns rester av traditionella kanoner som bygger på historieskrivning eller skönlitteratur eller mer modernistiska som rör demokratiska dygder eller kunskaper i matematik och naturvetenskap. Men ingen kanon, oavsett innehåll, kan bli förhärskande om den inte backas upp av kulturellt bemedlade sociala grupper.

Det är tänkbart att en pånyttfödd kanondebatt är att vänta. Våra egna utbildningssociologiska undersökningar (se Mikael Börjessons och min artikel på ett annat ställe i detta tidskriftsnummer) tyder på att olika slags eliter under de senaste femton åren, i takt med växande sociala och kulturella skillnader mellan skolor och mellan olika slags profilerade utbildningar, erhållit bättre möjligheter att finna utbildningsvägar för just sina barn. Annorlunda uttryckt: sådan undervisning och fostran som överklassen och de övre medelklasserna tidigare tvingades ombesörja i familjens regi kan nu lättare åstadkommas i vissa svenska skolor med väl selekterade elever. En tänkbar konsekvens är att i synnerhet kultureliten får anledning och möjlighet att med utsikt till framgång och med stöd från andra resursstarka grupper kräva att skolorna tillhandahåller en passande kanon. Till glädje för dig käre läsare som förmodligen i likhet med huvudparten av denna tidskrifts läsekrets, däribland jag själv, tycker att det är en utmärkt idé.